

dichtkunst terug in de bijdragen van Jensen en Meijer en verstevigen de bijdragen van Krol over de *Krekelzangen* en de analyse van Van Eijnatten de piek in de oranjegezindheid van Bilderdijk anno 1823. Ook Jensen en Altena bevestigen elkaar in hun bespreking van Bilderdijks aanval op Robert Arntzenius.

Ten slotte nog dit: het boek is prachtig vormgegeven. Friedemann Vervoort mag trots zijn op zijn werk, al had ik persoonlijk de namen van beide redacteurs op het voorplat eveneens in wit gezien, net als op de rug. De (kleuren)illustraties zijn een lust voor het oog. De diversiteit van het materiaal in de collectie staat buiten kijf. Redactioneel hebben de beide redacteurs eer van hun werk. Met de romantische geïnspireerde *sublieme* nalatenschap (onbevattelijk in zijn grootsheid), de grootste Bilderdijk-collectie *ter wereld* en 'Na 193 jaar is Bilderdijk weer thuis' in Leiden, is enig pathos de redactie overigens niet vreemd. Maar dat kun je de twee bestuursleden van de Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum' eigenlijk niet kwalijk nemen.

Berry Dongelmans

Een andere Bilderdijk?
Willem Bilderdijk als familieman

Mijn tranen stromen nog. Willem Bilderdijk & Katharina Wilhelmina Schweickhardt over de dood van hun kinderen. Ed. Rick Honings & Marinus van Hattum. Amstelveen: EON Pers, 2019. ISBN 9789077246870. 174 p. Geïllustreerd. Paperback. Prijs: € 17,50 (€ 10,- voor leden van de Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum').

Hoor, mijn zoon! Willem Bilderdijk's vermaningen aan zijn zoon Lodewijk Willem. Ed. Marinus van Hattum. Amstelveen: EON Pers, 2020. ISBN 9789077246900. 79 p. Geïllustreerd. Paperback. Prijs: € 15,00 (€ 10,- voor leden van de Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum').

Kinderen,/ hinderen', schreef Jacob Cats in 1633. Deze twee losse woorden werden ergens in de achttiende eeuw samengesmeed tot een tegeltjeswijsheid die ondertussen diep gegrift staat in het Nederlandse collectieve geheugen: 'Kinderen zijn hinderen'. Het verbaast dan ook niet dat het kind in de Nederlandse literatuur lange tijd is verwaarloosd. Als zelfs 'vadertje' Cats er bij tijd en wijle zijn buik vol van leek te hebben, dan konden kinderen toch amper latere schrijversgeneraties inspireren?

De afgelopen jaren hebben neerlandici dit beeld echter herzien, en heeft de interesse voor het kind in de Nederlandse literatuur een vlucht genomen. In navolging van de toegenomen internationale belangstelling voor representaties van het dode kind in kunst en literatuur, wordt bijzondere aandacht besteed aan de wijze waarop schrijvers naar hun pen grepen bij het verwerken van vermoedelijk het meest onverteerbare lot dat een ouder kan treffen: het verlies van een eigen kind.

Zo bood de bundel *Van Constantijntje tot Tonio. Het dode kind in de Nederlandse literatuur* (2018) al een eerste verkenning van de Nederlandse dodekindliteratuur vanaf de middeleeuwen tot nu. Nog recenter plaatste Marinus van Hattum enkele dodekindgedichten van negentiende en twintigste-eeuwse schrijvers in de schijnwerpers in de gelegenheidsuitgave *Vormen van verdriet* (2020).

Vadertje Bilderdijk

Deze interesse voor de representatie van het kind in de literatuur heeft er ook voor gezorgd dat van verschillende, vaak canonieke, schrijvers een ogenschijnlijk meer persoonlijke kant naar voren is gekomen. Bij een enkeling blijkt het beeld van de liefhebbende en rouwende ouder echter moeilijk te verenigen met een reputatie als eigenzinnig schrijver. Dit geldt zeker niet het minst voor de dichter Willem Bilderdijk. Het is al vaak opgemerkt: Bilderdijk behoort tot de opmerkelijkste schrijvers die de Nederlandse literatuur gekend heeft. De hoogte- en dieptepunten van zijn roerige leven en onstuimig karakter zijn de afgelopen jaren meermaals onder de aandacht gebracht. Vooral Rick Honings en Peter van Zonneveld tekenden in hun monumentale biografie *De gefnuikte arend* (2013) een rijkgeschakeerd portret van de dichter. We kennen hem vooral als geniale dwarsligger, provocatieve ruziezoeker, conservatieve romanticus en verbitterde balling, en dus niet in de eerste plaats als (betrokken) vader en gezinshoofd. Toch bieden zowel het leven als het werk van deze eigenzinnige querulant meer dan genoeg aanleiding om ook zijn ouderlijke rol verder uit te diepen. Dit wordt op overtuigende wijze geïllustreerd in de twee jongste loten (naast het zojuist genoemde *Vormen van verdriet*) aan de vruchtbare stam van de Bilderdijk-studie.

In *Mijn tranen stromen nog. Willem Bilderdijk & Katharina Wilhelmina Schweickhardt over de dood van hun kinderen* (2019) maken editoren Honing en Van Hattum op aangrijpende wijze inzichtelijk hoezeer het leven van Bilderdijk en zijn twee echtgenotes werd overschaduwd door kindersterfte. Zelfs voor een tijd waarin het overlijden van kinderen aan de orde van de dag was, nam het ongeluk dat de Bilderdijks trof buitenproportionele vormen aan. Zijn eerste huwelijk met Catharina Rebecca Woesthoven, van wie hij vanaf 1795 gescheiden leefde, bracht vijf kinderen voort (drie jongens en twee meisjes) die nagenoeg allemaal een vroegtijdige dood stierven. Drie overleden als zuigeling, één (Elius Isaäc) op twintigjarige leeftijd. Alleen dochter Louise Sibille (1785-1832) zou haar ouders overleven.

Uit zijn tweede 'huwelijk' met de twintig jaar jongere Katharina Wilhelmina Schweickhardt kreeg hij nog eens acht kinderen: vijf jongens, drie meisjes. Opnieuw moesten de ouders vrijwel al hun kinderen begraven. Het verdriet was ongekend toen als klap op de vuurpijl ook hun eersteling, Julius Willem (1798-1818) hen ontviel. Hij bereikte dan wel de volwassen leeftijd, maar stierf overzee en verstoken van zijn ouders. Toen Bilderdijk in 1831 overleed, was naast Louise Sibille uit zijn eerste huwelijk alleen nog de in 1812 geboren Lodewijk Willem (1812-1888) in leven. Uiteindelijk droeg Bil-

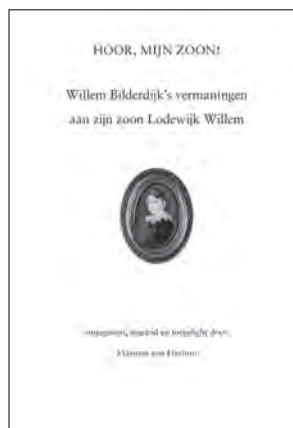
derdijk dus tien van zijn twaalf kinderen naar het graf. En dan hebben we het nog niet over de vele miskramen waarmee hij en zijn beide vrouwen geconfronteerd werden. Bilderdijk raakte de tel soms zelf even kwijt. Toen hij in 1806 zijn negende kind, Alexis Isaac (1805-1806), ter aarde bestelde, sprak hij abusievelijk over 'het tiende, hetwelk ik thans onder de aarde heb' (p. 71).

Hoewel de Bilderdijk-adept met het merendeel van deze tragische lotgevallen reeds bekend was, en zeker na het lezen van *De gefnuikte arend*, weten Honings en Van Hattum in hun editie de diepte van de familietragiek op een ongekend beklemmende wijze te presenteren. *Mijn tranen stromen nog* brengt voor het eerst de stroom van gedichten samen die Bilderdijk en Katharina Wilhelmina Schweickhardt schreven over de dood van hun kinderen, chronologisch geordend per kind, uitmuntend geannoteerd en voorzien van inleidende en toelichtende woorden. Op een enkele uitzondering na werd elk ontvalen kind bezongen. Het resultaat is een overweldigend aantal dodekindgedichten die betrekking hebben op een en dezelfde familie: achttien gedichten van zijn hand en vierentwintig van die van Katharina Wilhelmina. De uitgave besluit met een vijftal gedichten die het echtpaar schreef naar aanleiding van het overlijden van andermans kinderen.

Wie in deze stroom van gedichten literaire virtuositeit verwacht, komt bedrogen uit. Sterker nog: wie de gedichten achtereenvolgens leest – zo waarschuwen de editoren alvast in hun inleiding – wordt vooral overvallen door de haast dwangmatige herhalingen, de weinig variërende thematiek en de (te?) voor de hand liggende rijmparen van het kaliber 'hart'/'smart'. Originaliteit was ook het doel niet. Voor de Bilderdijks had het schrijven van deze gedichten eerst en vooral een therapeutische werking. Bilderdijk zei er zelf over: 'Zy hebben ons in het schreien, waaraan zy lucht gaven, verlicht, ja in der daad troost opgeweld' (p. 11). De meerwaarde van deze uitgave schuilt dan ook in iets anders: door de gedichten te presenteren als een haast onheilspellende reeks literaire kinderlijkjes, slagen de editoren erin de beklemmende repetitiviteit waarmee het noodlot de familie Bilderdijk trof, ontegenzeggelijk voorstelbaar te maken.

Superieure Schweickhardt

Door de gedichten van de rouwende vader en moeder zij aan zij te presenteren, werpt *Mijn tranen stromen nog* daarnaast een nieuw perspectief op het dichterschap van Schweickhardt. De uitgave laat zien hoezeer de dichtende Katharina Wilhelmina – die in de literatuurgeschiedenis vaak is weggezet als 'Vrouwe Bilderdijk' – wel degelijk een eigen literaire stem had. Haar gedichten zijn intiemer, emotioneler en komen oprechter over dan die van haar man. Illustratief zijn de verzen die zij schreef naar aanleiding van het overlijden van haar tweede zoontje Alfred (1799-1800), die na sukkelend met zijn gezondheid uiteindelijk aan de pokken overleed:

Laat af, ô laat my luidkeels weenen!
 Laat af, opdat ik lucht voor 't snikkend harte vind'!
 Wat schoolt ge, ô wreedaarts, om my henen!
 Zaagt ge ooit een Moeder kalm, by 't lijkjen van haar kind? (p. 44)

Haar gedichten zijn zeker niet louter ongeremde stromen van moederlijk verdriet. Door verschillende emotioneel beladen verzen verweefde Schweickhardt op een persoonlijke wijze literaire referenties. Toen in 1805 haar dochtertje Adelheide Wilhelmina op vierjarige leeftijd overleed aan de gevolgen van astma, dichtte zij een wel bijzonder vertederend vers waarin ze losjes voortbouwde op Vondels canonieke 'Kinder-lyck'. In navolging van Vondels zoonthe Constantijn, die als engel-tje in de hemel zijn moeder troostend toespreekt, beschrijft Schweickhardt hoe haar overleden dochtertje op een nacht aan haar verscheen en haar geruststelde met de wetenschap dat slechts haar lichaam 'in 's aardrijks boezem sliep' en dat haar geest in 't zalig Engendom' verder leefde' (p. 67). In de papieren monumenten die de rouwende moeder schiep om haar kinderen te gedenken, toonde Schweickhardt zich, vanuit eenentwintigste-eeuws perspectief, voor even de literaire meerdere van haar beroemde echtgenoot.

Een tragisch familieportret

Of we in *Mijn tranen stromen nog* ook een echte nieuwe kant van Bilderdijk leren kennen, valt te bezien. Wie zijn verzen leest, kan bij vlagen nog in de veronderstelling verkeren een onbekende emotionele kant van de dichter te zien. Uit de uitstekende toelichting en inkadering die de editoren bij de gedichten geven, blijkt echter zonneklaar dat Bilderdijk ook in zijn vaderlijke rol een man was die het zichzelf en zijn omgeving moeilijk maakte. Met name in zijn eerste huwelijk verkeerde hij voortdurend op het randje van overspannenheid en sprong hij om het minste of geringste uit zijn vel, niet zelden ten koste van zijn gezin. Dat we ook in familiere context inderdaad nog altijd te maken hebben met de vertrouwde, onmogelijke Bilderdijk wordt zonneklaar in de gedichten die hij schreef voor zijn jongste zoon, Lodewijk Willem, die hierboven al ter sprake kwam. Deze gedichten zijn het onderwerp van de tweede editie van Bilderdijk-poëzie die recent het licht zag.

In *Hoor, mijn zoon! Willem Bilderdijk's vermaningen aan zijn zoon Lodewijk Willem* (2020) voert editor Van Hattum de lezer verder in de tragische familiegeschiedenis van de Bilderdijks. De uitgave vertrekt vanaf het droevige culminatiepunt waarmee *Mijn tranen stromen nog* besloot: het overlijden van de twintigjarige Julius in 1818. De diepe droefenis die de ouders overviel, werd niet alleen geuit – zoals we in *Mijn tranen stromen nog* kunnen lezen – in de langste en meest indringende reeks gedichten die het echtpaar zou schrijven, maar werkte ook binnenshuis nog lang door.

Hoor, mijn zoon! schetst het tragische portret van de laatst achtergebleven zoon in huize Bilderdijk, Lodewijk, die noodgedwongen moest opgroeien in een gezin dat in een zwart rouwkleed gehuld was. De uitgave brengt de leef- en gedragsadviezen samen waarmee vader Bilderdijk en, in mindere mate, moeder Schweickhardt hun zoon overstelpen. Deze gedichten maken pijnlijk inzichtelijk hoe de jonge Lodewijk, vanaf het overlijden van zijn oudere broer, de loodzware last

op zijn schouders torste om het ontroostbare verdriet van zijn ouders dragelijk te maken. Door middel van hun dichterlijke adviezen, die de jongen veelal op zijn verjaardag ontving, gaven zijn ouders hun zoon te verstaan dat er nu van hem verwacht werd dat hij zich in alle opzichten een voorbeeldige zoon toonde, die het pad van zijn vader zou volgen. De onmogelijke verwachtingen van zijn ouders zouden de jongen echter voor het leven tekenen. 'Mijn ouders deden niet goed mij zo zeer de ijdelheid van al het tijdelijke in te prenten', verzuchtte Lodewijk vijftien jaar na de dood van zijn vader.

Wie de twee recente uitgaven van het werk van Bilderdijk en Schweickhardt leest, leert zodoende geen radicaal andere Bilderdijk kennen, maar krijgt wel een unieke kijk op de getormenteerde familiegeschiedenis van een van de meest spraakmakende auteurs uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis. Het blijkt een geschiedenis die de lezer louter kan leiden tot een onvermijdelijk pijnlijke conclusie. In een gezin dat wordt geplaagd door kindersterfte en vrijwel continu verdriet, trof juist een van de overlevende kinderen uiteindelijk misschien wel het zwaarste lot.

Lieke van Deinsen

Op 18 december 2020 is het 189 jaar geleden dat Bilderdijk overleed. Op die dag zal, ter gelegenheid van de overdracht van de Bilderdijk-collectie naar Leiden, een Bilderdijk-journaal worden uitgezonden. Houdt u hiervoor alstublieft de berichtgeving op internet (op de website van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde en de sociale media) in de gaten.